

MITÄ WHORF EI SANONUT?

Professori Johanna Laakso arvosteli Virittäjässä 3/01 kaksi kielellistä relativismia käsittelevää teosta (s. 520–524). Hän viittaa pariinkin Whorfin hypoteesia vas-

taan esitettyyn argumenttiin, joiden sitkeä, vaihi sivuutettu toistuminen vuosikymmenestä toiseen tuntuu yhä kummallisemmalta.

Selvin esimerkki on Laakson sivulla 521 mainitsema, John McNamaran esittämä vastaväite: »– jos eri kielten erilaiset rakenteet heijastavat tai luovat niin erilaisia ajattelutapoja, että — kuten on väitetty — kääntäminen on viime kädessä mahdotonta, ei myöskään kaksikielinen ihminen esimerkiksi äidinkieltään puhuessaan kykenisi ymmärtämään, mitä itse äsken on isänkielilläään sanonut.» Edelleen (mts.): »Tässä monikielisuuden ja -kulttuurisuuden maailmassa ei ole realistista olettaa, että yksilöä tyrannimaisesti määräisi yksi muuttumaton äidinkieli siihen liittyvine selvärajaisine ajattelutapoineen ja kulttuurineen.»

McNamara ei suinkaan ole ainoa, joka on Whorfin hypoteesia vastustanut vedoten siihen, että »onhan kääntäminen mahdollista» ja »miten sitten voimme oppia muita kieliä?». Whorfin esimerkit kielellisen suhteellisuushypoteesinsa puolesta ovat monissa kohdin huteria ja virheellisiä: esimerkiksi yksi hänen kuuluisimpia väittämiään, että hopien kielessä ei ole aikamuotoja eikä absoluuttisen ajan käsitettä vaan että tämä intiaanikansa oli kielensä rakenteen ansiosista intuitiivisesti perillä aika-avaruuden yhteydestä jo ammuin ennen Einsteinia, on osoitettu täysin virheelliseksi (erityisesti Malotki 1983). Hopin kielessä on yllin kyllin ajanilmauksia, ja Whorf kerta kaikkiaan oli perehtynyt tähän kieleen vajavaisesti — ei aivan harvinainen virhelähde erikoisille kielitieteellisille väittämille.

Mutta mitä hyvänsä aiheellista arvostelua voidaankin esittää Whorfin erehdyksiä vastaan, hän ei milloinkaan väittänyt kääntämistä kielestä toiseen mahdottomaksi, ei myöskään toisen kielen oppimista. Hän kyllä korosti, että eri kielissä on erilaiset käsitejärjestelmät, mutta ei tarkoittanut, että eri kielten puhujat eivät voisi oppia näitä toisten kielten käsitejärjestelmiä ymmärtämään. Tämä olisikin ollut outo väite lukui-

siin kieliin — toisiin paremmin kuin hopiin — perehtyneeltä Whorfilta.

Whorf on samalla kannalla kuin ne, joiden mielestä kaksi- tai monikielisyys laajentaa yksilön mentaalisten ja kognitiivisten kykyjen horisonttia — tätä on viime vuosina korostanut muun muassa alkuperäiskansojen uhanalaisten kielten säilyttämispyrkimyksiä voimakkaasti tukenut, hiljattain edesmennyt professori Stephen A. Wurm (1922–2001), itse ties montako kymmentä kieltä taitanut kielinero.

Mutta ei tässä kaikki. Seuraavaa pitkää sitaattia harvoin tuodaan esiin Whorfista puhuttaessa: »Lisäksi kielen valtaisan tärkeyden ei mielestäni voi katsoa välttämättä merkitsevän, ettei sen takana ole mitään sen luontoista, mitä perinteisesti on sanottu 'mieleksi'. Omat tutkimukseni saavat minut ajattelemaan, että niin vallitseva osa kuin kielellä onkin, se jossakin suhteessa on tietoisuuden syvempien prosessien ylle leviytynyt pinnallinen kudelma, sellaisten, joita tarvitaan ennen kuin minkäänlaista viestintää, signaaleja tai symboleja voi esiintyä, ja jotka voivat hätätilassa saada aikaan viestintää (vaikkeivät todellista yhteisymmärrystä) ilman kielen ja symbolien apuakin. Tarkoitan 'pinnallista' siinä mielessä kuin esimerkiksi kaikkien kemiallisten prosessien voi katsoa olevan pintana syvemmän fysikaaliseen kerrostuman päällä, joka meille ilmenee eri yhteyksissä atomiydinten, elektronien tai niitäkin vähäisempien hiukkasten muodossa. — Lienee jopa luultavaa, ettei sellaista asiaa kuin 'Kieli' (isolla K:lla) iankaan olekaan! Väittäminen 'ajattelu on kielellistä toimintaa' on virheellinen yleistyminen lähempänä oikeaa olevasta ajatuksesta, että 'ajattelu on eri kielten toimintaa'. Eri kielet ne ovat todellisia ilmiöitä, eikä niistä kenties voi yleistää mihinkään sellaiseen universaaliin kuin 'Kieleen' vaan johonkin parempaan — 'ali-' tai 'ylikielelliseen' — joka ei eroa täysin, vaik-

kakin hyvin paljon, siitä mitä me nyt kutsumme 'mentaaliseksi'. Tämä yleistyys ei vähennä vaan pikemminkin lisää kielten vertailevan tutkimuksen tärkeyttä tämän totuuden valtaapiirin luotaamisessa.» (Whorf 1956 : 239; kurs. Whorfin, suom. minun.)

Tämä ote Whorfin omasta tekstistä ei aivan kuulosta sellaisen miehen puheelta, jonka mielestä ei olisi olemassa mitään yleisinhimillisiä ajattelun rakenteita ja malleja — vaikka juuri hänen aina sanotaan tällaista väittäneen. Pikemminkin Whorfin haaveena tuntuu olevan päästä perille kielten, siis kielten, takaisista tajunnan rakenteista — sikäli kuin voin ymmärtää, varsin yhtäläinen tavoite kuin nykyisellä kognitiotieteellä.

Whorf luultavasti yliarvioi äidinkielen kieliopin vaikutusta ajattelun malleihin.

Mutta sitä korostaessaan, että perille pääseminen inhimillisen ajattelun malleista vaatii perehtymään niiden ilmenemismuotoihin mahdollisimman monissa eri kielissä, hän oli täysin oikeassa. ■

JAAKKO ANHAVA

Mannerheimintie 39 A 12
00250 Helsinki

LÄHTEET

MALOTKI, EKKEHART 1983: *Hopi time. Trends in linguistics: Studies and monographs* 20. Berlin: Mouton.

WHORF, BENJAMIN LEE 1956: *Language, thought and reality*. New York: MIT + John Wiley & Sons.